

ISSN 0134-3289

AZƏRBAYCAN MƏKTƏBİ

№ 3 2001

F.Köçərli publisistikasında xalq maarifi məsələləri
Veydəddin Pirəliyev

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin dissertantı, jurnalist

F.Köçərli XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəlində Cənubi Qafqazda yeganə nümunəvi təhsil ocağı sayılan Zaqafqaziya (Qori) Müəllimlər Seminariyasını bitirmişdir. Təhsil illərini «əla» qiymətlə başa çatdıran ədib rus və dünya pedaqoji fikrinin tarixinə və xüsusilə onun Komenski, Pestalotsi, Uşinski, Piraqov kimi korifeylərinin irsinə və müasir inkişaf istiqamətlərinə dair zəngin bilik toplamışdır. O, on il İrəvan şəhər gimnaziyasında, iyirmi üç il «təhsil aldığı» (Bəkir Nəbiyev) seminariyasının Azərbaycan şöbəsində «Ana dili» və «Şəriət» fənlərini tədris etmiş, 1910-cu ildə çalışdığı «Azərbaycan şöbəsi»nin müvəqqəti, 1918-ci ildə rəsmi müfəttişi vəzifəsində işləmişdir. (Bax: Məmmədov X., F.Köçərli nə vaxt inspektor olmuşdur? «Ulduz» jurnalı. 1968, №12, səh.47)

Zaqafqaziya (Qori) Müəllimlər Seminariyasının «Azərbaycan şöbəsi» 1918-ci ildə F.Köçərlinin təşəbbüsü və bilavasitə onun rəhbərliyi altında Qazaxa köçürülmüş, görkəmli maarif xadimi üç il (1918-1920) onun direktoru vəzifəsini ifa etmişdir. (Nəbiyev B. Firidun bəy Köçərli: Bakı 1963. səh. 43. Nəzirliliqi. Qoridən gələn qatar-Bakı. 1993. səh.129-143).

Qırx beş il xalq maarifi sahəsində sırası müəllim və rəhbər kimi fasiləsiz çalışmaq, canlı pedaqoji mühitlə ardıcıl əlaqədə olmaq, kəndlərə və şəhərlərə səfər və səyahətlər zamanı məktəb və müəllimin vəziyyəti ilə maraqlanıb, onların həyatı üzərində müşahidələr aparmaq, seminariya mə'zunları ilə görüşlər, söhbətlər və yazışmalardan informasiya toplamaq F.Köçərliyə xalq həyatının bu mühüm sahəsini yaxından öyrənməyə və dərindən bilməyə geniş imkan vermişdir.

Bu mə'nada F.Köçərli demək olar, müasirləri arasında xalq maarifi məsələləri ilə yaxından maraqlanan, onun vəziyyətini yaxşı bilən, qüvvətli və zəif cəhətlərini vaxtında görüb göstərən, uğurları ilə sevinən, qüsurlarının islahı üçün yollar və vasitələr axtaran, zəruri problemlərini dövrü mətbuat səhifələrinə çıxarıb müzakirə obyektinə çevirən şəxsiyyətdir.

Xalq maarifi məsələlərinə marağın böyüklüyündən və onun problemlərini həll etmək arzusundan irəli gələrək F.Köçərli publisistikasında maarif məsələləri aparıcı yerlərdən birini tutur. Bu mövzu F.Köçərli bütünlükdə yaradıcılığı boyu müşayiət etmişdir.

XIX əsrin 80-ci illərində İrəvan mühitində mədəni dirçəliş meyilləri haqqında «Tərcüman» (Baxçasaray), «Kəşkül» (Tiflis) qəzetlərinə məqalələr göndərən və müsəlmanları «cümbüş və hərəkətə gəlib», «elm və tərbiyə və təqəddümə hümmət» (Köçərli F., «Seçilmiş əsərləri», Bakı, 1963. səh. 33) etmələrini yazıb sevinclə xəbər verən F.Köçərli XX əsrin başlanğıcında Bakı mətbuatında «Məişətimizə dair» ümumi başlıq altında dərc etdiyi silsilə məqalələrində xalq maarifinin müxtəlif problemlərini müzakirəyə qoymuş, onun zəruri ehtiyaclarına ictimaiyyətin və rəsmi dairələrin diqqətini cəlb etmişdir.

F.Köçərlinin dünyagörüşü maarifçilik fəlsəfəsinə söykənirdi. Bu məfkurənin bütün nümayəndələri kimi o da cəmiyyətin inkişafında iqtisadi amillərin deyil, maarifin, məktəbin, elmin, tərbiyənin rolunu həlledici amil hesab edirdi. Onda da xalq həyatında təzahür edən bütün naqis və mənfi cəhətlərin qabaqcıl elmi biliklərə yiyələnmək, maarifi geniş miqyasda yaymaq yolu ilə islah olunacağına dərin inam var idi. O belə hesab edirdi ki, «miləli-müxtəlifə tərəqqi və təməddün yolunda səy və təlaş, rənc və zəhmətə istirahət və qəflətə tərcih verib elm və bilik sayəsində irəli gediblər» (F.Köçərli. Seçilmiş əsərləri. Bakı. 1963. səh.187)

F.Köçərli dünyanın qabaqcıl xalqlarının qət edib tərəqqiyə nail olduqları yolu doğma xalqı üçün də məqbul və zəruri sayırdı. O, millətin elmi biliklərə yiyələnmək yolu ilə düşar olduğu mə'nəvi xəstəliklərdən xilas olacağına dərin inam ifadə edərək yazırdı: «Mərəzlərimiz çox isə də, onların ümdəsi və mühliki cəhəlet və nadanlıqdır. Onun doğru və həqiqi müalicəsi elm və tərbiyədir. Ona binaən hal-hazırda hər şeydən artıq ehtiyacımız elm və ədəbdir, mərifət və kamaldır ki, bunları təhsil etməmiş məişətimizi qayda və nizama salmayacağıq» (yənə orada. səh.191)

F.Köçərli elm və tərbiyəni bütün müvəffəqiyyətlərin açarı hesab edirdi. O dərin bir inamla elmi biliklərə yiyələnməklə cəmiyyətin simasını dəyişib xoşbəxtliyinə nail olmağın mümkün olduğunu bəyan edərək yazırdı: «Lakin hər şeyi-ağıla və zəhmətə, hümmət və qeyrətə tabe olduğu üçün-bir tərəfdən, hümmət və

qeyrətlə, digər tərəfdən də ağıl, elm və nuri-mərifət ilə az vaxtın zərfində çox hünərlər meydana gətirmək olar, çox şeylərə müvəffəq olmaq mümkündür» (yenə orada. səh.191).

F.Köçərli xalqı cəhalət və nadanlığın doğulduğu müxtəlif çeşidli bəla və bədbəxtliklərdən xilas etmək üçün məktəb işlərini müasir tələblərə, ölkənin və əhalinin konkret ehtiyaclarına müvafiq qurulmasını birinci şərt hesab edirdi.

«Məişətimizə dair» silsilənin birində seminariyalarda «qabil və mahir» müəllimlərin hazırlanmaması barədə irada cavab verən F.Köçərli bunun səbəbini aydınlaşdırır və belə bir fikri əsaslandırmağa çalışırdı ki, «məişət və məktəbin məbəyində əsla ittifaq və saziş yoxdur. Məmləkətimizdə qədim zamanlardan bəridir ki, məişət öz yolu ilə, məktəb dəxi öz cığıru ilə gedib, bir-birindən xəbəri olmayıbdır, bir-birinin qeydinə, dərdinə, ehtiyacına mültəfiq olmayıblar; məktəb özbaşına qalıb yaxşı-yaman öz işinə məşğul olubdur. Məişət dəxi məktəbin varlığından və yoxluğundan xəbərdar olmayıb, onun nədən ötrü, nə işin xatirəsi üçün bina olduğunu əsla nəzərə almayıb, öz yolu ilə gedibdi» (yenə orada. səh.201).

F.Köçərli belə hesab edirdi ki, məktəbin həyatla əlaqəsi nəinki qədim Azərbaycan mühitində, hətta müasir şəraitdə «Rusiya dövləti» tərəfindən də təmin olunmamışdır. Avropanı təqlid edən Rusiya «öz millətinin dərəcəyi-kamalıni, təbiət və xasiyyətini və zəruri ehtiyaclarını nəzərə almadan «məhz bir» moda üçün məişətə uymayan və yaramayan məktəblər açıbdır. Amma lazım olanların qeydinə və fikrinə qalmayıbdır» (yenə orada. səh.201).

Bütün bunlar isə onunla nəticələnmişdir ki, «məktəb elmi, bilikli, məişətin ehtiyacatını rəfedici və millətin tərəqqi və səadətinə səbəb olduğu adamlar yetirə bilməyir» (yenə orada. səh. 201).

F.Köçərli Qafqazın müsəlman əhalisi üçün açılmış məktəbləri mövcud ehtiyacları təmin etmək nöqtəyi-nəzərindən məqbul hesab etmirdi. Bu baxımdan ədibin Azərbaycan məktəbləri üçün professional müəllim kadrlarının hazırlığı məsələsinə münasibəti xüsusilə maraqlıdır.

Çünki bu məsələdə hökumətin əhalinin ehtiyacları ilə hesablaşmaması və onların mə'nəvi tələblərini nəzərə almaması daha qabarıq surətdə nəzərə çarpırdı.

F.Köçərli belə hesab edirdi ki, Qafqazda üç milyon müsəlman yaşayır. Onlara məxsus məktəblər üçün müəllim hazırlığı Zaqafqaziya (Qori) Müəllimlər Seminariyasında, İrəvan Müəllimlər Seminariyasında və Tiflisdə Aleksandrovski Müəllimlər İnstitutunda həyata keçirilir. Lakin bu təhsil ocaqlarının hazırladıqları müəllimlərin kəmiyyəti ilə əhalinin sayı və ehtiyacı arasında dərin bir uçurum var. Belə ki, Zaqafqaziya (Qori) Müəllimlər Seminariyası 1881-ci ildən 1906-cı ilə qədər, iyirmi yeddi il ərzində cəmi 150, İrəvan Seminariyası yarandığı gündən «ancaq otuz, artıq başı qırx» kənd müəllimlər institutu isə «beş-altı nəfər şəhər» müəllimi buraxmışdır.

Böyük xalq müəllimi bunu nəinki qeyri-məqbul, hətta qeyri-normal hadisə sayırdı. O yazırdı: «... iyirmi yeddi sənənin ərzində dövlət tərəfindən açılmış darülmüəllimlərdən 200-ə qədər müəllimlər çıxıbdır. Qafqazın üç milyona çatan müsəlman əhalisinin təlim və tərbiyəsinə mübaşir olmaq üçün iki yüz nəfər müəllim-dəryaya nisbət bir qətrə mənziləsindədir desək, mübaligə etmiş olarıq» (yenə orada. səh.196).

Xalq maarifi məsələlərinə dərinədən bələd olan F.Köçərli imkanlarını mövcud qüsurları sadəcə tənqid etməklə məhdudlaşdırmırdı. Əhalinin konkret ehtiyaclarını yaxşı bilən xalq müəllimi onların təmin olunması üçün konkret yollar göstərirdi. Bu baxımdan onun «Bir darülmüəllimin. kifayətdirmi?» və «Zaqafqaziya seminariyası» məqalələrində qaldırılan problemlər xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Bu məqalələrdə çarizmin Azərbaycan xalqının maarif ehtiyaclarına biganə münasibəti, xalqın mə'nəvi tələblərini nəzərə alıb onları təmin etmək üçün tədbir görməməsi müəllifin başlıcı tənqid hədəfidir.

Ədib haqlı olaraq belə hesab edirdi ki, XX əsrin əvvəllərində azərbaycanlıların təhsilə marağı artmış, seminariyada oxumaq istəyənlərin sayı çoxalmışdır. Lakin seminariyanın imkanları onun açıldığı 70-ci illərin dairəsində məhdudlaşmışdır. Yazıçı belə bir faktı misal gətirirdi ki, 1906-cı ildə seminariyanın qəbul planında Şimali və Cənubi Qafqaz əhalisi üçün beş yer ayrılmışdır. Amma vakansiyaları tutmaq üçün əlli ərizə verilmişdir. «Bir yerə on adam ərizə verir, yəni bir yerin, bir vakansiyanın üstünə on nəfər elm və kamal təşnəsi olan cavanların arasında mübahisə və mücadilə olsa, yəni hansı birisinin elm və biliyi artıq olsa, o yerə

sahib və malik olur. Yerdə qalan doqquz nəfəri məhrum və məyus geri qayıtməğa məcbur olurlar. Belə ki, əlli nəfər uzaq yerlərdən artıq zəhmət və cəfa çəkib imtahana gələnlərin, ancaq beş nəfəri padşahlıq xərcinə şöbəyə götürülüb, yerdə qalan qırx beş nəfər şagirdlər nəalac gərək evlərinə müraciət etsinlər». («Bir darülmüəllimin kifayətdirmi?»). «İrşad» qəzeti, 1906. 28 avqust. №202).

Əhalinin maddi vəziyyətinin ağırlığını imtahan verən istə'dadlı gənclərin öz vəsaitləri hesabına təhsil almaları yolunda keçilməz maneə hesab edən F.Köçərli bunu hökumətin azərbaycanlıların maddi və mə'nəvi həyatının ahəngdar inkişafının qarşısını almaq cəhdi kimi qiymətləndirilmişdir. Ədib yazırdı: «Qəribə haldır. Elm və bilik axtaranlar, elm və bilikdən məhrum və məyus olurlar. Bu iş böyük zülm və ədalətsizlikdir. Ona bənzər ki, aclara yemək və susuzlara su verməyib məhrum edəsən. Cism və bədəne xörək və təmə lazım olan kimi ruhun dəxi qəzaya ehtiyacı var. O qəza da elm, mərifət və ədəbdən itarətdir. Hər ikisinin təlim və tərbiyəsi bir dərəcədə lazımdır. Hərgah məhz bir bədəni bəsləyib, ruhu qəzasız və əqli tərbiyəsiz və biliksiz qoysaq, onda insan ilə heyvanın arasında artıq bir təfəvüt olmayacaqdır. Və bu qədər geridə qalmağımızın ümdə səbəbi ruh və əqli unudub, ancaq bir cism və bədəne qulluq etməyimiz olubdur (yenə orada).

F.Köçərli vəziyyətdən qurtuluş yolunu Azərbaycan məktəbləri üçün kadr hazırlayan seminariyaların sayını artırmaqda, istə'dadlı gənclərin təhsilə cəlb olunması üçün maddi və inzibati imkanları genişləndirməkdə görürdü. «Beş yerə əlli adamın ərizə verməyi buna şəhadət verir ki, bir darülmüəllimin bu halda bizə kifayət etməyir. Ona görə lazımdır ki, hər tövr olsa, özgə bir darülmüəlliminin də açılmasına çalışıb səy edək. Və nə qədər bu işə tezcə iqdam etsək, bir o qədər bizim üçün xeyir və səlahdır» (yenə orada).

«Hal-hazırda hər şeydən artıq ehtiyacımız müəllimləredir»- deyən F.Köçərli yeni seminariyaların açılmasını zəruri tələb kimi irəli sürərək yazırdı: «Pəs, lazımdır ki, müsəlman mərkəzlərinin birində tezliklə təzə bir darülmüəllimin açılınsın. Və bu darülmüəllimin anladığımızı görə Dağıstana yaxın məhəllədə gərəkdir açılınsın... Və bir də yaxşı olardı ki, İrəvan quberniyasının müsəlman camaatı öz tərəfindən lazım olan yerlərə ərizə verib, vəsatət başlaya idilər ki, İrəvan seminariyasında müsəlman şagirdləri üçün müəyyən 20 və 25 vakansiya həmişəlik qərardad

olsun. Çünki bu halda İrəvan quberniyasında müəllim sərindən böyük ehtiyac var» (yenə orada).

F.Köçərli'nin eyni mövzuda yazdığı «Zaqafqaziya seminariyası» məqaləsi siyasi pafosu və çarizmin maarif siyasətinin mənfur mahiyyətinə qarşı çevrilmiş pafosunun tənqidiliyi baxımından kəskin idi. Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyası nəzdində azərbaycanlılara məxsus xüsusi şöbənin müsəlman məntəqələrindən uzaqda, əhalisi xristianlardan ibarət Qori kimi kiçik əyalət şəhərində açılmasını çarizmin yeri xalqları məktəb vasitəsilə ruslaşdırmaq siyasətini həyata keçirmək tədbiri hesab edirdi. İmeretlər üçün Xonidə, gürcülər üçün Qoridə, ermənilər üçün İrəvanda xüsusi seminariya təşkil olunduğu halda müsəlmanlar üçün onlara məxsus şəhərlərdə belə bir məktəbin təşkili məqsədəuyğun sayılmamışdır.

F.Köçərliyə görə böyük knyaz canişin Mixayil Nikolayeviçin təşəbbüsü ilə təcrübə üçün beş il müddətinə Qoridə açılan şöbənin 1884-cü ildə Azərbaycan şəhərlərindən birinə köçürülməsinə icazənin verilməməsi birbaşa bununla əlaqədar idi. Çünki Qori tipik xristian şəhəri idi. Burada müsəlman ələmindən əlamət yox idi. Azərbaycanlı gənclərin belə bir şəhərdə təhsil almağa məcbur edilməsinə xalq üzərində zülmün icra edilməsi hesab edən yazıçı yazırdı: «Beş-altı sənə yad və əcnəbi qovmun içində müsəlman balalarının qəribənə zindəganlıq etməsi nəinki xəta, hətta zülm və sitəmdir desək, günah olmaz» («Tərəqqi» qəzeti, 1909. 14 aprel. №78).

Çünki Qoridə azərbaycanlı şagirdlərin müsəlman kimi milli zəmində tərbiyəsi üçün heç bir tə'sisatı nəzərdə tutulmamışdır. Ədib təəssüf hissi ilə yazırdı: «Nə məscid var, nə müsəlman qəbristanlığı var, müsəlman çörəkçisi və qəssabı var, nə hamam var nə də müsəlmanlıqdan bir əsər var. Müsəlman balaları neçə illər ilə əcinəbi balaları içində qalıb, onların adət və əxlaqları ilə ünsiyyət edib, öz ayin və adətlərini unudub tərəqqi-islamdan uzaq düşmələrinə şübhə qalmayı» (yenə orada).

Bütün bunların yoxluğu azərbaycanlı şagirdləri milli və dini zəmindən təcrid edir, heç bir adət-ən'ənənin çərçivəsinə sığmayan problemlər yaradırdı: «Məscidin, hamamın, müsəlman qəssabının yoxluğu bir sayaq dəxi buna səbəb olur ki, ətfali-müslimin mahi-mübarəkdə nə oruc tuta bilirlər və nə də pak mənzildə namaz qılıb əməli-diniyələrini icra edə bilirlər. Və həmçinin mahi-məhərrəmdə imam Hüseyn Əleyhissələmin tərzisənini layiqincə saxlamaqda

aciz qalıb, biçərə müsəlman şagirdlərin müəllimlərlə həm məyus, pərişan və şikəstə hal qalıb bilməyirlər nə etsinlər» (yenə orada).

Ədibin fikirlərinə görə, milli və dini zəmində təxribatları bunlarla məhdudlaşmırdı. Bunlar bir sıra məqamlarda, hətta faciəyə çevrilirdi, ailələrə dərd, qəm, qüssə gətirirdi. Bu daha artıq dini və milli adətlərin icrası ilə əlaqədar idi. F.Köçərli illərlə etdiyi müşahidələri ümumiləşdirərək yazırdı: «Öylə ittifaqlar olur ki, şagirdlərdən vəfat edəni olur. Bu surətdə biçərə şagirdlərin halı dəxi də ziyadə pərişan olur. Meyit neçə gün qüsulsuz və kəfənsiz arada qalır. Onun qüsul və təkfi üçün Tiflisdən molla və qəssal yazıb gətirirlər. Əgər vəfat edən şagirdlərin valideyni varlı və təvanalı olsalar meyiti aparırlar. Amma elə tifaq düşür ki, yetim uşaqların sahibi olmayır və onu Gürcüstan qəbrinin cümbündə dəfn edirlər» (yenə orada).

F.Köçərli bütün bunların yaranma səbəbini hökumətin müsəlmanları ruslaşdırmaq, xristianlaşdırmaq siyasətini çirkin mahiyyəti ilə əlaqələndirirdi. Böyük maarif xadimi müsəlmanlara məxsus təhsil ocaqlarının «Qori kimi uzaq yerdə, Gürcüstanın ortasında», hər addımda «şərabxanalar, donuz əti, məst gürcülər» məskən salan yerdə açılmasını bu niyyətinin həyata keçməsinə xidmət edirdi. Ədib yazırdı: «Əgər sual olunsay ki, müsəlmanların haqqında bu qədər zülm və sitəm nə işin xatirəsi üçün və hansı böyük fikir və təsəvvüratın hüsula gəlməsi üçün icra olunur? Ona başqa bir cavab olmayacaqdır. Bəqeyri öz an ki, müsəlmanları ruslaşdırmaq niyyəti ilə... Və bundan əlavə müsəlmanlar nə böyük günah ediblər ki, hökmən gərək ruslaşsınlar. Nə səbəb imeretlər üçün məxsusi darülmüəllimin öz içlərində, Xanidə... açlınsın. Amma müsəlmanlar üçün Gürcüstanda öz millətindən, vətənlərindən, yurdlarından uzaq yerdə. Müsəlmanlar dilsiz-ağızsızdırlar. Divan gərək hər cür zülm və cəfanı onların başında işləsin» (yenə orada).

Müsəlmanların xristian mühitində tərbiyə olunmalarını milli mənafeyə xəyanət hesab edən F.Köçərli şöbənin Tiflis şəhərinə köçürülməsini təklif edirdi. O, «Tərəqqi»nin redaktorundan bu haqda «bir-iki məqalə yazmağı» və «şöbənin Qoridə... qalmağının namünasib və insafdan uzaq və ədalətdən xaric bir tədbir olduğunu sübuta» yetirməyi və ictimaiyyətin diqqətini bu mühüm problemə cəlb etməyi xahiş edirdi. Çünki bu millətin varlığı və diriliyi ilə birbaşa əlaqəsi olan məsələ idi.

* * *

Mə'nəviyyat, ülvilik, paklıq me'yarı

«Azərbaycan məktəbi» jurnalının fəal müəlliflərindən olduğum üçün tez-tez redaksiyaya gedirəm. Əsl ziyalı qədirşünası kimi tanıdığım «Azərbaycan məktəbi» jurnalının baş redaktoru Zəhra xanım Əliyeva ilə görüşdüm. O, birbaşa məzəmmətə keçdi. Çünki buna haqqı da vardı:

-Hə... hamı susub. Başı gün-güzəranına qarışıb... heç kim qınanması deyil... Amma bu günümüzün hər anı bir tarixdir. Bəs, onu kim yazacaq? Sualına heç cavab da gözləmədi. Ürəyi dolu idi. Bax, elə mənim ali təhsil aldığım, sizin işlədiyiniz Pedaqoji Universitetin bu il 80 illik yubileyidir. Bu böyük elm-təhsil ocağından görün, kimlər gəlib-keçib?

Bir qədər ara verdi. İnstitutun yaşadı olan filologiya fakültəsi barədə fəxrlə, qürurla söhbət açan Zəhra xanım İsmayıl Şıxlının adını çəkəndə nurani gözləri doldu... Dərindən bir köks ötürdü, doluxsundu. Başladı onların adlarını minnətdarlıq, təşəkkürlük duyğusu ilə yad etməyə. Əhməd Seyidov, Mehdi Mehdizadə, Mikayıl Rəfili, Əbdüləzəl Dəmirçizadə, Abasqulu Abasadə, Feyzulla Qasımzadə, Əhməd Kərədi Zəkuzadə, Cəfər Xəndan, Mehdixan Vəkilov... hansını sayım? O, sanki ömrünün 18-19 yaşlı qayğısız, gözəl günlərinə qayıtmışdı. Və kövrək, həzin xatirələrilə sanki xoş bir nağıl danışdı. Sonra sual dolu nəzərlərlə mənə baxıb, ədəbiyyatşünas Yaqub Babayevin «İsmayıl Şıxlı. Həyatı, mühiti, sənəti» (Bakı, 1999) adlı monoqrafiyası barəsində söhbət açdı. Sonra əlavə etdi: hə... Bu monoqrafiyada İsmayıl Şıxlı möhtəşəm xarakterli bir yazıçı kimi araşdırılıb, tədqiq olunub... İstədim ki, bu böyük şəxsiyyətin müəllimliyi, Pedaqoji Universitetlə bağlılığı ilə paralel vətəndaşlığı, yüksək mə'nəvi keyfiyyətləri barədə jurnal üçün bir məqalə yazasınız.

Bu, redaktor Zəhra xanımın heç bir təmənna, marağ güdməyən arzusu idi. Onun sifarişi əsasında tarixi bir yol keçmiş Pedaqoji Universitet haqqında bu məqaləni hazırlamalı oldum. Bəli, bu il 1921-ci ilin noyabrında Xalq Komissarları Sovetinin sədri, böyük maarifpərvər, yazıçı, Şərqi qüdrətli dahisi və ictimai xadim N.Nərimanovun sərəncamı ilə fəaliyyətə başlayan – keçmişdə